

Абу Муҳаммад Жамолиддин Абдуллоҳ ибн Муҳаммад ибн Омир ибн
Шарафиддин Шибровий

عنوان البيان

وبستان الأذهان ومجموع نصائح في الحكم

الأسلوب الثالث

УНВАНУЛ БАЁН

ва бустанул азҳан ва мажмуъу насаиҳ фил ҳикам

(Тўртинчи услуб)

(Баён манзили ва зеҳнлар бўстони ҳамда насиҳат ва ҳикматлар мажмуъаси)

Араб тилидан
Рашид Зоҳид
таржимаси

www.arabic.uz кутубхонаси

Тошкент
2015

Таржима масъулияти

Шайх Абдуллоҳ Шибровийнинг “Унвонул баён ва бўстонул азҳан” (Баён манзили ва зеҳнлар бўстони) китобида муслим инсоннинг комиллик йўлидаги манзилларига таъриф берилган. Бу манзилларни таниб, саҳифадан саҳифага ичкарироқ кираётган инсон қачонлардир йўқотган нарсасини топгандай қувончга тўлади... ойсиз, юлдузсиз зимистон тун бағрида адашиб чарчаган йўлчига узоқдан “йилт” этиб бир нур кўринса, бу нур уни умид чироғи бўлиб ўзига чорламайдими, бу умид унга тетиклик, куч-қувват бағишламайдими, бу ишонч, бу қувват уни нажотга элтмайдими?!

“Унвон...” китоби билан яқиндан танишиш асносида кўнгилда шундай таассуротлар кечди. Бу бежиз эмас. Каломдаги иъжоз мақоми Пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссалом сўзларига ҳам кўчганига ҳадиси шарифлар гувоҳ. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳадислари Қуръони каримда *ҳикмат* дея зикр этилган. Ҳикмат “жавомеъул калим” (қисқа лафзда кўп маъноларни жамлаш) услуби орқали намоён бўлган. Бу неъмат Аллоҳнинг маҳбуб Пайғамбари Муҳаммад алайҳиссаломга берилган эди. Мазкур китобда айни услубга муҳаббат таъсирланиш самарасини таъминлаганига шубҳа йўқ. Негаки, китоб муаллифи Абу Муҳаммад Жамолиддин Абдуллоҳ ибн Муҳаммад ибн Омир ибн Шарафиддин Шибровий калом, ҳадис, фикҳ, усули фикҳ илмларида етук олим бўлиши билан бирга, ўз замонасининг назмий девон тартиб берган мумтоз шоирларидан, адаб илми бўйича рисолалар битган, баёнда мазмун ва шакл уйғунлигини ҳис қилиш малакасига эга инсонлардан эди. Бу имтиёз “жавомеъул калим” услубини ўзлаштиришга имкон берган. Муаллиф мўъжаз жумлада инсоннинг ўзи билан ўзи ва атрофдагилар билан муносабатидаги нозик нуқталарни бўрттириб, заррабин остида кўрсатар экан, бу сирли жозиба ўқувчини ўзига тортади, қўйиб юбормайди, мутоаладан узилолмайсиз...

Табийки, бу тавсифлар арабча матнни ўқиш давомида олинган таассуротларга хос. Аслиятдаги мазмун, руҳ, кайфият ўзбекча таржимада қанчалик акс этганини эса аввало, соҳа мутахассислари, қолаверса, зукко ўқувчилар баҳолайди. Лекин шу ўринда таржима жараёни билан боғлиқ айрим фикрларни айтишга эҳтиёж сезиляпти.

Маълумки, Исломнинг бош манбаи муқаддас Қуръони карим араб тилида нозил бўлган. Пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссалом ҳам араб тилида гапирганлар. Араб тили мукамалликда тенгсиз эканига шак йўқ. Бу тил асрлар давомида шу даражада такомиллашган асосга эга бўлдики, илоҳий ҳикмат натижаси ўлароқ, лисоний тизимдаги энг кичик ўзгаришгача ҳар бир ҳолат учун муайян қонуният, аниқ қоида ишлаб чиқилди. Араб тилида қоидага бўйинсунмайдиган ҳолат йўқ. Ҳар бир ўзгаришнинг асоси, тегишли изоҳи бор. Аслида, араб тилини ўрганишнинг қийинлиги, балки осонлиги ҳам шунда.

Арабий матнни ўзга тилга ўгираётган таржимон, аввало ўша қонуниятлардан хабардор бўлиши талаб этилади. Жумладаги ҳар бир сўзнинг

луғавий маъносини билиш матн мазмуни ҳали тўла англанди, дегани эмас. Асар ва унинг муаллифи ҳақида бутун тасаввур ҳосил бўлмагунча таржиманинг тўғрилиги иштибоҳли бўлади. Шунинг учун ҳам бир сатр, жумла, абзацни ўқиб чиқиш билан кифояланмасдан, бир нечта абзац, балки бутун бошли бўлимни ўқиб, тушунгандан сўнггина таржимага уриниш ишончлироқ йўлдир. Чунки матн руҳи қисмда эмас, бутунда акс этади. Матн руҳи англанса, сўзларни ўрни-ўрнига қўйиш осонлашади. Акс ҳолда, мазмун талаб қилган сўзнинг бошқа муқобили танланиб, маъно хиралашади.

Бу вазиятда бошқа оғриқли нуқта ҳам бор. Таржимон арабий матнни бутун нозикликлари билан тушуниб, ҳис қилиб, мазмунни она тилида у даражада бера олмаса-чи?! Табиийки, бу ҳолатда, ўз тили тарихи, табиатини билмаслик, ҳис қилмаслик Яратувчи томонидан ҳар бир миллатга берилган она тилини камситишга ҳужжат бўлолмайди, албатта. Шундай экан, айб таржима қилинаётган тилда эмас, таржимонда! Таржимон она тилини таржима қилаётган тилдан кам билмаслиги керак. Шундагина ўзи таржима қилаётган матннинг муаллифи ва таржимага муҳтож ўқувчиларнинг ҳаққини адо қилган бўлади. Мисол учун, фикрини олий мақомда, фасоҳат ва балоғат билан, “жавомиъул калим” услубида араб тилида изҳор қилаётган донишмандлардан бири айни фикрни ўзбек тилида нима учун нўноқ ифодалаш керак?! Йўқ, бу хато на донишманднинг, на ўзбек тилининг, балки таржимоннинг чекига тушади.

Энди “Унвон...” китобининг таржимаси ҳақида икки оғиз сўз. Китоб анъанавий ҳамд, наът, муқаддима, мавзуга кўра ажратилган етти бўлим ва хотимадан таркиб топган. Таржимада арабий матн шартли бўлақларга тақсимланиб, ҳар бўлақдан сўнг матн таржимаси бериб борилди. Айрим сўз ва жумлалар қавс ичида изоҳланди. Матн мазмуни ва руҳини ўзбек тилида имкон қадар сақлашга ҳаракат қилинди. Лекин бу жиҳат арабча матнни наҳв қоидаларига мувофиқ сўзма-сўз таркиб қилишда халал бериши мумкин. Негаки, сўзма-сўз таркиб оғзаки таҳсилга асосланган. Шунингдек, бу ўринда оғзаки нутқ билан ёзма нутқ орасидаги кескин тафовутни ҳам ҳисобга олиш зарур. Оғзаки нутқда устоз шогирд билан бевосита алоқада бўлади, ёзма нутқда эса бунинг иложи йўқ. Шунинг учун ушбу таржимада кўпроқ эътибор мазмунни етказишга қаратилди, шаклни танлашда эса изоҳга ҳожат сезмайдиган ҳолат ихтиёр қилинди.

Таржима мукамал бўлди, деган даъводан йироқмиз. Маъно равшан чиқмаган ўринлар учради. Бу бир томондан, араб тилини яхши билмаслигимизнинг, бошқа томондан, она тилида нўноқлигимизнинг оқибати. Қолаверса, эътиқодий маданиятимиз билан боғлиқ бундай ишлар тўла маънода бирдамлик, ҳамкорлик бўлсагина, мукамал амалга ошади. Устозлар ва ўқувчиларнинг хайрли дуоларига ҳамиша муҳтожмиз.

Рашид Зоҳид

بسم الله الرحمن الرحيم
الأسلوب الرابع
في الحض على الحزم والأخذ بالعزم

Тўртинчи услуб
Эҳтиёткорликка ундаш ва азму қарорда
мустаҳкам бўлиш ҳақида

قيل لبعض العرب: ما الحزم؟ قال حفظ ما استرعت ومجانبة ما كفيت. قيل: فما العجز؟ قال: العجلة قبل الإمكان ومسالمة الزمان. قيل: فما المجد؟ قال: ابتناء المكارم وحمل المغارم والاطلاع بالعظائم ومنع النفس عن ركوب المحارم. قيل: فما الشرف؟ قال: كرم الجوار وصيانة الأقدار وبذل المطلوب في اليسر والأعسار. قيل: فما المروءة؟ قال: سمو الهمة وصيانة النفس عن المذمة. قيل: فما الحلم؟ قال: كظم الغيظ وضبط النفس عند الغضب وبذل العفو عند القدرة.

“Эҳтиёткорлик нима” деб сўралганида араблардан бири айтди: “Модомики, бир нарсанинг риоясини қилган экансан, шу ҳолатни сақлаш ва кифоя қиладиган даражадаги нарсадан ҳам узоқроқ туриш”. “Ожизлик нима” деб сўралганида, айтди: “Ожизлик – имкондан олдин ва замон билан ўзаро келишувдан илгари шошилиш”. “Мажд нима?”– дейилса: “Улуғ ишларни бино қилиш, қарзу мажбуриятларни кўтариш, муҳим ҳолатлардан хабардорлик ва нафсни ҳаром қилинган ишлардан тўсиш” – деди. “Шараф нима?” деб сўралса, деди: “Қўшниларга саховат, қадр-қимматни пок сақлаш, хоҳ бой, хоҳ камбағал ҳолатда сўралган нарсани бера олиш”. “Мурувват нима?” дейилса, айтди: “Юксак ҳиммат ва ўзни ёмон отлик бўлишдан сақлаш”. “Ҳилм нима?” деб сўралса, деди: “Нафрат ўтини ўчириш, ғазабланган пайтда нафсни тийиш ва жазолашга қодир бўлатуриб, кечириб юбориш”.

شعر:

لا تنتقم إن كنت ذا قدرة فالعفو من ذي قدرة اصلح
واصفح إذا أذنب خل عسى تلقى إذا أذنبت من يصفح

Шеър (насрий баён): “Кучли бўлсанг, ўч олмагин, чунки кечириш кучли кишига ярашади. Дўстинг гуноҳ қилса, кечир, шояд, гуноҳ қилиб қўйганингда сен ҳам кечирадиган одамга йўлиқсанг”.

قيل لحكيم: أي الأمور أعجل عقوبة. فقال: ظلم من لا ناصر له إلا الله ومقابلة النعمة بالتقصير واستطالة الغنى على الفقير. قيل: فمن أظلم الناس لنفسه. قال: من تواضع لمن لا يكرمه ومدح من لا يعرفه.

Донишманддан сўралди: “Қайси ишларнинг азоби тезроқ?”. Донишманд деди: “Оллоҳдан ўзга ёрдамчиси йўқ одамга зулм қилганнинг, неъматнинг қаршисига неъматни камситишни қўйганнинг, камбағалга гердайган бойнинг азоби тезроқ келади”. Сўралди: “Одамлар орасида ўзига энг зулм қилгувчиси ким?”. Деди: “Хурмат қилмайдиган киши қошида ўзини паст тутадиган, ўзи танимайдиган одамни мақтайдиган инсон ўзига энг зулм қилгувчидир”.

قيل: فمن أعظم الناس حلما. قال: من قمع غضبه بالصبر وجاهد هواه بالعزم. قيل: فيما يسلم الإنسان من العيوب. قال: إذا جعل الشكر رائدة والصبر قائدة والعقل أميرة والإعتصام بالتقوى ظهيره والمراقبة جليسه وذكر الزوال أنيسة.

“Одамларнинг энг ҳалими ким?”– сўралди. Деди: “Сабр билан ғазабини ўчирган ва қатъий азму қарори билан кибру хавосига қарши курашган киши”. Сўралди: “Инсон қай йўл билан айблардан холи бўлади?”. Деди: “Шукрни – йўлбошчи, сабрни – етакчи, ақлни – бошчи, тақвога боғланишни – ёрдамчи, Оллоҳ кузатувини – суҳбатдоши, қайтишни эслашни – улфати қилиб олган киши айблардан холи бўлади”.

وسئل حكيم: من أحزم الناس. قال: من ملك جده هزله وقهر لبه هواه وأعرب لسانه عن ضميره ولم يخدعه رضاه عن سخطه ولا غضبه عن صدقه

“Одамларнинг энг эҳтиёткори ким?” – сўралди. Айтди: “Жиддийлиги ҳазилини бошқарган, ақли хою-ҳавасини бўйсундирган, тили дилини гапирадиган, ғазабига рози бўлиши, ростгўйлигидан ғазабланиши алдаб қўймаган киши ҳақиқий эҳтиёткордир”.

وسئل آخر عن الدليل الناصح. فقال حسن المنطق. وسئل عن العناء المتعب. فقال: تطبعك مع من لا طبع له.

Бошқа бир донишманддан маслаҳатгўй йўлбошловчи ҳақида сўралди. Деди: “Нутқнинг гўзаллиги”. Чарчатувчи машаққат ҳақида сўралди. Деди: “Феъл атвори йўқ кишидан хулқланиш”

وقيل لبعض الملوك: ما أبلغ بك هذه المنزلة. فقال: بعفوي عند قدرتي وليني عند شدتي وبذل الإنصاف ولو من نفسي وابقائي في الحب والبغض محلا لموضع الإستبدال.

Шоҳлардан бирига: “Бу мартабага қандай эришдинг?” – савол берилди. Деди: “Жазолашга кодир бўлган ҳолда афв қилганим, кескинлик пайтида ўзни мулойим тутганим, гарчи кадрим кетса ҳам инсофдан чекинмаганим, муҳаббат ва ғазабда ўрин алмашилишига имкон қолдирганим сабабли бу мартабага етдим”.

وقيل لبعض الحكماء: ما الحزم؟ فقال: سوء الظن. قيل له: فما الصواب؟ قال: المشورة. قيل له: فما يجمع القلوب؟ قال: المودة. قيل له: فما الإحتياط؟ قال: الإقتصاد في الحب والبغض.

Бир донишманддан сўралди:

- Эҳтиёткорлик нима?
- Ёмон гумон, – деди у.
- Тўғрилиқ нима?
- Маслаҳат.
- Қалбларни нима жамлайди?

- Муҳаббат.
- Эҳтиёткорлик нима?
- Муҳаббат ва нафратда ўртача бўлиш, – деди донишманд.
-

شعر:

من عاش مستيقظا قلت معائبه	اجعل يقينك سوء الظن تنج به
لانت ملامسه اعيت مضار به	ولن جوابا كن كالأفعوان إذا
واجعل له في الحشى جيشا يحاربه	والق العدو بوجه لا قطوب به

Шеър (насрий баён): “Ишончингни ёмон гумонга айлантир, шу йўл билан нажот топасан. Кимки уйғоқ яшаса, айблари кам бўлади. Жавобни мулойим қил, мисоли аждар илондек. Унинг тегиниши юмшоқ, аммо ичи тўла захар. Душманга хўмрайиб эмас, очиқ юз билан юзлан. Ҳадиксирашинг ичига у билан урушадиган қўшинни жойлаб қўй”.

وقال حكم: بالحزم يتم الظفر وباجالة الرأي يظفر بالحزم. وقال آخر كما أن جلاء السيف أهون من صنيعه كذلك صلح الصديق أهون من اكتسب غيره.

Донишманд деди: “Эҳтиёткорлик билан ғалаба мукамал бўлади ва фикр юритиш билан эҳтиёткорликка эришилади. Бошқаси айтди: “Қилични ярақлатиш уни яшадан осон бўлганидек, дўст билан ярашиш янги дўст топишдан енгилроқдир”.

شعر:

لما أنت باغيه وعونا على الدهر	على كل حال فاجعل الحزم عدة
وإن قصرت عنك الحظوظ فعن عذر	فإن نلت أمرا نلته عن عزيمة

Шеър (насрий баён): “Ҳар қандай ҳолатда эҳтиёткорликни қурол қил. Албатта сен эҳтиёткорликка тажовуз қилувчи ҳам, замонга ёрдамчи ҳам эмассан. Агар сен бир ҳолатга етишсанг, нияту қатъиятинг туфайли эришдинг. Агар насибалар йўли қисқариб, сенгача етиб келмаса, бу узрли сабабдир”

هموم المرء بقدر همته وأنفاسه نقص من مدته. واساك من تغافل عنك ووالاك من لم يعادك. ليس لسليطان العلم زوال بخلاف سلطان المال. كثرة الوفاق نفاق وكثرة الخلاف شقاق. رب رجاء يؤدي إلى حرمان ورب ربح يؤدي إلى خسران. الإحسان يقطع اللسان. الشرف بالفضل والأدب لا بالأصل والنسب. أحسن الأدب حسن الخلق. أفقر الفقر الحمق أوحش الوحش العجب. الطامع لم يزل في وثاق الذل. احذروا نفاذ النعم فما كل شارذ مردود.

Кишининг ғамлари ҳиммати миқдорича бўлади. Олаётган нафаслари эса умри муддатининг камайишидир. Сени билиб туриб билмасликка, кўриб туриб кўрмасликка олган киши – сенга мураса қилибди. Сенга душманлик қилмаган киши – сени қўллабди. Мол-дунё подшоҳининг хилофи ўлароқ, илм подшоҳининг заволи йўқ. Ортиқча мувофиқлик мунофиқликдир. Ихтилофнинг кўпайиши – оранинг бузилиши. Кўпинча умид маҳрумликка, фойда зиёнга элтади. Эҳсон тилни кесади. Шараф аслу насабда эмас, фазлу адабда. Энг гўзал одоб – чиройли хулқ. Аҳмоқлик – қашшоқликнинг қашшоқроғи, ўзига бино қўйиш даҳшатларнинг даҳшати дир. Тамаъгир доим хорлик исканжасида дир. Неъматнинг узилиб қолишидан огоҳ бўлинглар, ҳар бир кетгувчи нарса, қайтиб келгувчи эмас.

شعر:

إذا كنت في نعمة فارعا
وذاوم عليها بشكر الإله
فإن المعاصي تزيل النعم
فإن إله سريع النقم

Шеър (насрий баён): “Қачонки сенга бир неъмат берилса, унинг қадрига ет. Чунки гуноҳлар неъматларни йўққа чиқаради. Оллоҳга шукр этиш орқали неъматлар ҳаққини доимий адо қил. Чунки Оллоҳ тез ўч олувчи Зотдир”.

أكثر مصارع العقول تحت بروق الأطماع. من أبدى صفتة للخلق هلك. إذا أمقلت فتاجر لله بالصدقة. إذا قدرت على عدوك فاجعل العفو عنه شكرا للقدرة عليه.

Ақл қатлгоҳининг аксари тамаълар чақмоғи остидадир. Сифатини халққа ошкор қилган киши ҳалок бўлади. Қачонки, камбағал тортсанг, садақа бериб, Оллоҳ учун савдо қил. Қачонки, душманингни жазолашга қодир бўлсанг, берилган шу қудрат шукронасига уни афв қил.

شعر:

والحر يعفو المن بالذنب يعترف	إن الكرام إذا ما استعطفوا عطفوا
وفي الوفاء لاخلق الفتى شرف	والصفح عن مذنب قد تاب مكرمة
والهجر بعد اعتذار فعله سرف	فالعفو بعد اقتدار فعله كرم

Шеър (насрий баён): “Дарҳақиқат, улуғлар меҳр истаганларга ҳамдарддир. Гуноҳини бўйнига олганни кечириш ҳақиқий озод инсоннинг иши. Тавба қилган гуноҳкорнинг гуноҳидан ўтиш мақтовга муносиб феълдир. Эр йигит ахлоқидаги вафода шараф бор. Жазо беришга қодир бўлатуриб, афв қилиш олийжанобликдир. Қилган ишига узр сўраганидан сўнг айтилган кўпол сўз – хаддан ошиш, исрофдир”.

قال حكيم: من أطال النظر أكثر الفكر ومن أطاع الهوى ندم ومن عصاه عصم.

Донишманд деди: “Кимнинг кузатиши узоқ бўлса, фикри зиёдалашади, ким ҳою-ҳавасга эргашса – пушаймон, ким унга бўйсунмаса – омон”.

شعر:

قويما ويغشاه إذا ما التوى التوى	بني استقم فالعود تنمو عروقه
إلى الجو لما أن أطاع الهوى هوى	وعاص الهوى المردى فكم محلق

“Болажоним, тўғри бўл. Дарахтнинг томирлари тўғри ўсади, агар эгилса, ҳалокат уни ўраб олади. Ўлдирувчи ҳою-ҳавасларга бўйинсунма. Ҳавода ҳалқа ясаб учувчи қанча кушлар истакларга бўйсуниб, пастга қулади”.

من لم يقدمه حزم آخره عجز. من حبس الدراهم كان لها ومن أنفقها كانت له. من لم يعرف بالوثاقة في أرومته والكرم في طبيعته والدمائة في خلقه والنبيل في همته فلا ترجمه. من لم تؤدبه الكرامة قومته الإهانة.

Кимники эҳтиёткорлик пешқадам қилмаган экан, ожизлик уни орқага сурибди. Кимки дирҳамларни сақлаб қўйган экан, у киши дирҳамлар учун хизматкор, кимки уларни тарқатса, дирҳамлар унинг учун хизматида бўлади. Кимки аслу насли ишончли, табиати ҳурматга лойиқ, ҳулқи юмшоқ мулойим, ҳимматда олийжаноб бўлиб танилмаган экан, ундан умидингни узавер. қилмагин. Кимга улуглик адаб бермаган экан, хорлик уни тўғирлайди.

شعر:

متى تضع الكرامة في لئيم فإنك قد أسأت إلى الكرامه
وقد ذهب الصنيع به ضياعا وكان جزاؤها طول الندامه

Шеър (насрий баён): “Агар пасткашни ҳурмат-иззатга лойиқ кўрсанг, демак сен ҳурмат-иззатга ёмонлик қилибсан ва унга кўрсатган бу “яхшилигинг” зое кетибди. Энди бунинг жазоси узоқ пушаймонлик бўлади”.

من استعاد الغنا ليوم الفقر فقد استعد لنائبة الدهر. من لم ينصت لحديثك فارفع عنه مؤنة استماعك.

Кимки бойликни қора кунлар учун тайёрлаб қўйса, у замон мусибатлари учун ўзини ҳозирлабди. Кимки сўзингни эшитмаса, сени тинглаш бойлигидан уни халос эт.

شعر:

ومن البلية عدل من لا يرعوى عن جهله وخطاب من لا يفهم

Шеър (настрий баён): “Нодонлигидан қайтмайдиган кимсани койиш ва тушунмайдиган кишига гапириш кулфат келтиради”.

من طاب ريحه زاد عقله، من نظف ثوبه قل همه، من حذر شمر، من أمن تهاون من توقي سلم، من زها حرم، من كسل أجذب، من لم يقنع لم يشبع، من أنعم على الكفور دام غيظه، من لم ينتفع بتجاربه أوقع الدهر في نوائبه.

Хуш бўйи таралиб турган кишининг ақли ҳам зиёда, кийими озоданинг ғами оз, эҳтиёткорнинг енги шимарилган, хавфсизликда қўним топган кишининг эътибори суст, сақланган киши саломат, мағрур киши маҳрум, дангаса унумсиз ер мисоли, қаноатсиз очкўз, ношукрликни ўзига неъмат билган кишининг ғазаби давомли, тажрибаларини қўлламайдиган киши замон синовларига ғарқ бўлади.

من أخذ من العلوم نتفها ومن الآداب طرفها فقد أحرز عيونها وادخر مكنوناتها. من تواضع للعلم نبهه ومن تعزز عليه ذل له. من قال لا أدري وهو يتعلم أفضل ممن يدري وهو يتعظم. من انتحل من العلم الغاية لم يدرك لجهله نهاية.

Кимки суғуриб олинган (яъни, минг машаққат билан юзага чиққан) илмларни ва (шу илм тақозо қиладиган) одобларни атрофлича эгалласа, илм ва одобнинг булоқларига етибди, хазиналарини захира қилибди. Ким илм йўлида ўзни паст тутса, илм унинг мартабасини кўтаради, ким бу йўлда катта кетса, илм уни хорлайди. Сўрасангиз “билмайман” деб жавоб бериб, ўзи таълим олаётган киши – биладиган, аммо ўзини улуғ санайдиган кишидан афзал. “Илмнинг охирига етдим” деган киши, ҳали нодонлигининг охирига етмаган кимсадир.

من لم يستفرغ في العلم المجهود لم يبلغ منه المقصود. من اعتبر الأمور رأى مصارفها. من كشف مقالة الحكماء عرف خفائتها. من حلم ساد. من اعترف بالجريرة استحق الغفيرة. من رغب عن الإخوان خسر لذة الزمان.

Интилган илмига бор кучини сарфламаган одам, илмдан ҳосил бўладиган мақсадига эриша олмаган кишидир. Ишларга эътибор билан қараган киши, чиқиб кетадиган томонларни кўради. Донишмандлар айтганларининг мағзини чаққан киши, ҳикмат ҳақиқатларини танийди. Ҳалим киши улуғ бўлади. Айбини бўйнига олган киши кечирилишга ҳақли инсондир. Ким дўстларидан юз ўгирса, замоннинг мазасини йўқотади.

شعر:

تحمل أخاك على ما به
وأنى له خلق واحد
فما في استقامة مطمع
وفيه طبائعه الأربع

Шеър (насрий баён): “Дўстингни борича қабул қил, унинг тўғриланишига умид йўқ. Қачонки унда битта яхши хулқ бор экан, кифоя. Ахир инсон мижози тўрт хил табиатдан иборат-ку!”

من جهل النعم عرف النقم. من كانت له فكره كان له في كل شي عبرة. من ناهز الفرصة
أمن الغصة. من سكت فسلم كان كمن قال فغنم. من كره النطاح لم ينل النجاح. من كثرت
زلته دامت غيبته. من كان له من نفسه واعظ كان عليه من الله حافظ. من كساه الحياء ثوبه
حجب عن الناس عيبه. من خان هان. من شكر على الحرمان فهو جدير بالإحسان. من أدمن
قرع الباب ولج. و من صبر أتاه الفرج.

Неъматларни тан олмаган кимса, айб ахтаришнигина тан олади. Фикри бор одам учун ҳамма нарсада ибрат бор. Ким фурсатни қўлга киритса, ғам-ғуссадан қутулади. Сукут қилган саломат бўлади, худди гапириб ўлжали бўлган кишидек. Ким “сузишиш”ни ёмон кўрса, ғалаба қозонолмайди. Тойилиши кўпнинг йўқолиши кўп. Кимнинг қалбида бир насиҳатгўйи бўлса, Оллоҳ томонидан унга бир асровчи ато этилибди. Кимгаки, ҳаё ўз кўйлагини кийдирган экан, ҳаё унинг айбини одамлардан тўсибди. Хиёнат қилган хор бўлади. Маҳрумлик ҳолатига шукр қилган киши эҳсонга ҳақиқий лойиқ

инсондир. Ким эшикни давомли қоқса, ичкарига киради. Ким сабрли бўлса, кувонч у томон келади.

شعر:

اخلق بذى الصبر ان يحظى و مدمن القرع للابواب ان يلجا

Шеър (насрий баён): “Сабр эгаси насибали бўлишига ва эшикни тинимсиз тақиллатувчи киши ичкари киришга нақадар лойиқ!”

من أخذ في أموره بالإحتياط سلم من الإختلاط. من نشر صبره طوى عن الناس أمره. من بمعروفه أفسده. ومن أكرم حرا تعبدته. من تشجع وجهه جبن قلبه. من قل حياؤه كثر ذنبه. من أكثر الرقاد حرم المراد. من غرس ردى الطعام اجتنى ثمر الأسقام. من أطاع طرفه استدعى حتفه.

Ким ўз ишида эҳтиёткорликни маҳкам ушласа, турли чалкашликлардан кутулади. Кимнинг сабри эл аро машҳур бўлса, иши одамларга ошкор бўлмайди. Яхшилигини миннат қилган киши уни йўққа чиқаради. Киши ҳурмату саховат билан озод инсонни ўзига кул қилади. Ким юзини шижоатли қилиб кўрсатса, қалби кўрқокдир. Ҳаёси камнинг гуноҳи кўп. Ким уйқуни кўпайтирса, муродидан маҳрум. Ёмонлик таомини эккан, дардлар ҳосилини ўради. Кўзига бўйсунган кишини ўлими ўзига чорлаётган бўлади.

شعر:

ليس الشجاع الذى يحمي **فريسته** * * * عند القطار ونار الحرب تشتعل
لكن من كف طرفا أو ثنى قدما * * * عن الحرام فذاك الفارس البطل

Шеър (насрий баён): “Уруш олови алангаланиб турган жанг пайтида ўз **ўлжасини** ҳимоя қилган киши шижоатли эмас, ким ҳаромдан кўзини тўсса, қадамини бурса, ана ўша чавандоз ҳақиқий ботирдир”.

من غره السراب تقطعت به الأسباب. من عز بز. من عفا وفي من أحب نهي من أبغض
أغرى. من ساء خلقه عذب نفسه. من أثقلتها الدنيا فالآخرة طبيبه من أبغض الدنيا فالآخرة
حبيبه.

Саробга алданган кишининг сабаблар йўли кесилади. Ғолиб кишининг
қўли баланд. Кечирган вафо, яхши кўрган жафо, ёмон кўрган иғро (ғаламислик,
фитна) қилибди. Кимнинг хулқи ёмон бўлса, ўзини-ўзи азоблабди. Кимни дунё
бемор қилган бўлса, охират унинг табиби, ким дунёни ёмон кўрса, охират
унинг хабиби.

من لم يتحمل بشاعة الدواء دام ألمه. من بهج بأمر لهج بذكوره. من لم يصلحه الخير أصلحه
الشر. من تعلق بالمنى أفلس. من تعلق بدار الفنا لها عن دار البقا. من صدق نجى. من لم يرحم
لم يرحم.

Дорининг ёқимсизлигига тоқат қилмаганнинг оғриғи давомли. Кимни бир
иш қувонтирса, уни доим эслаб юради. Кимни яхшилик тузатмаган экан, уни
ёмонлик тузатади. Орзу-истакларга овунган – сариқ чақаси қолмаган қашшоқ,
ўткинчи дунёга овунган – боқий уйдан ғафлатда қолган. Тўғри гапирган нажот
топади. Ким раҳм қилмаса, унга раҳм қилинмайди.

من يصمت يسلم. من كره الشر عصم. من لم يجد عليك بيره بخل عليك بشره. من كف
شره اصنع به ما يسره. من كف عنك ضيره فقد بذل لك خيره. من صفر لونه من النصيحة
اسود وجهه من الفضيحة.

Жим турган – саломат бўлади. Ёмонликни ёмон кўрган – ёмонликдан
сақланибди. Яхшилигини сендан қизганган киши – табассумини сендан
қизганибди. Ёмонлигини сендан тийган кишига, шундай бир иш қилки, хурсанд
бўлсин. Кимки сенга зарар етказишдан тийилган экан, у сенга яхшилик
қилибди. Насихатдан рангги сарғайган кишининг, уятдан юзи қораяди.

من فعل ما شاء لقي ما ساء. من بان عجزه زال عزه. من نام عن عدوه نبهته المكاييد.
 من نصح قبل أن يستنصح فلا لوم على من اتهم بالخداع. من عنى بكشف ما يستر عنه فلا لوم
 على من اتهمه بخبث الطباع. من افرط كان كمن فرط. من احتفل في علوه استقل في غلوه. من
 تطأطأ لقط رطبا ومن تعالى لقط عطب.

Хоҳлаганини қилган киши, ёмонликка йўлиқади. Ожизлиги юзага чиққан
 кишининг иззати кетади. Ким душманидан ғафлатда қолса, хийлалар уни
 ҳушига келтиради. Насиҳат сўралмасдан олдин насиҳатни бошлаган кишини
 койимаса ҳам бўлади, худди ёлғонда айбланган кишига маломат ортиқча
 бўлгани каби. Бекитилган нарсани билишга қизиққан кишини ҳам койимаса
 бўлади, худди бузуқ табиатли кишига маломат ортиқча бўлгани каби. Ҳаддан
 ошган киши гўё сустлик қилаётгандек бўлади. Баланд мартабаси атрофида
 ўралашиб қолган киши, ҳаддан ошишда доволон ошибди. Эгилган – хурмо,
 гердайган – бало теради.

روضة رائقة

قال عامر بن المطرب: القلب يخلق كما يخلق الثوب. وقال آخر: لكل شي طرفان ووسط
 وأعدل الأمور أوسطها وقال محمد بن الحنفية: من كرمت عليه نفسه هانت عليه الدنيا. وقال
 الحكيم: من الجهل صحبة الجهال ومن المحال مجادلة ذوى المحال. وقال آخر: من ضيع أمره فقد
 ضيع كل أمر، ومن جهل قدره جهل كل قدر. وفي حكم الهند: ذو المرأة يرتفع بها وتاركها
 يهبط. والإرتقاء صعب والإنحطاط هين كالحجر الثقيل، فان رفعه عسير وحطه يسير.

Гўзал боғча

Омир ибн Мутриб айтди: “Кийим тўзгани каби қалб ҳам тўзади”. Бошқа
 бири деди: “Ҳар бир нарсанинг икки томони ва ўртаси бор. Ишларнинг энг
 адолатлиси унинг ўртачасидир”. Муҳаммад ибн Ҳанафийя айтди: “Ўзини

хурмат қилган кишига дунё арзимас нарсадир”. Донишманд деди: “Нодонлар билан ҳамсуҳбат бўлиш – нодонлик, куч-қувват эгалари билан тортишиш – натижасиз иш”. Бошқа бири айтди: “Ўз ишини зое қилган – барча ишни зое қилибди, ўз қадрини билмаган бошқалар қадрини не билсин!” Ҳинд ҳикматларидан: “Мурувват эгаси муруввати туфайли кўтарилади, мурувватдан кечган пасаяди. Кўтарилиш қийин, тушиш осон, мисоли, оғир тошни юқори кўтариш қийин, пастга қўйиш енгил бўлгани каби”.

شعر:

بقدر الصعود يكون الهبوط * * * فإياك والرتب العلية
وكن في مكان إذا ما سقطت * * * تقوم ورجلاك في عافية

Шеър (настрий баён): “Тушиш кўтарилиш микдорича бўлади. Бас, баланд мартабалардан сақлан. Шундай жойда бўлгилки, йиқилсанг, тура бил ва оёқларинг бутун қолсин!”.

احمل رعاية ذوي الحرمات، واقبل على أهل المروآت. فرعاية ذوي الحرمة من الشيمة. والإقبال على ذوي المروءة من شرف الهمة. اقتصر من الإخوان على قدر الحاجة ولا تكثر منهم لتكثر بهم. فلن يخلو الإستكثار من تنافر يقع به الخلل أو ارتفاق يضيق به العمل.

Ҳурматли зотларнинг ҳурматини сақлашни зиммангга ол ва мурувват аҳли томон юр. Ҳурмат эгаларининг ҳурматини жойига қўйиш фазилятдир. Мурувват эгаларига юзланиш – ҳимматнинг юксаклигидан. Дўст орттиришинг эҳтиёжинг даражасида бўлсин, уларнинг сонини кўпайтирма, кўплигидан фахрланиб юришинг учун. Бундай кўпайиш бир-бировдан қочишни пайдо қилади, оқибат, орада бузуқлик ёки солиҳ амалга йўлни тор қилиб қўядиган манфаатпараслик воқе бўлади.

شعر:

عدوك من صديقك مستفاد * * * فلا تستكثرن من الصحاب
فإن الداء أكثر ما تراه * * * يكون من الطعام أو الشراب
ودع عنك الكثير فكم كثير * * * يعاف وكم قليل مستطاب

وما اللجج الملاح بمرويات * * * وتلقي الري في النطف العذاب

Шеър (настрий баён): “Душманинг дўстингдан ҳосил бўлади. Бас, дўстларни зинҳор кўпайтирма. Кўраётган дардларингнинг аксари таом ёки шароб сабаблидир. Кўп дўст орттиришни тарк эт. Чунки бу “кўп”ларнинг қанчаси бор – бездиради, “оз”лардан қанчаси бор – дилни олади. Тўлиб–тошиб ётган денгизнинг шўр суви қондирмайди, ҳолбуки, чучук сув томчи бўлса ҳам чанқоғингни босади”.

وقال حكيم: لا تكل إلى غيرك ما يختص بمباشرتك طلبا للدعة فتعزل عنه نفسك وتوثر به غيرك فتكون من وفائه على غرر وفي أمرك على خطر والبطالة عطلة والعطلة عقلة. والجواد إذا وقف سبقتة البراذين.

Донишманд деди: “Бироз тин олиш илинжида бевосита ўзингга тегишли ишни ўзгага топшириб қўйма. Акс ҳолда, ўзингни у ишдан ажратиб қўясан ва ўзингнинг ишингга ўзгани лойиқроқ деб топган бўласан. Натижада ўзганинг вафосига алданасан, ишинг хатар остида қолади. Ялқовлик – маҳрумлик, маҳрумлик кишандир. Тўхтаб қолган чопқир отдан, оғир юк ташийдиган отлар ҳам ўзиб кетади”.

والصديق الأصيل أوثق والصاحب القديم اشفق. وتديبر العقلاء أفضل. وقال بزرجمهر: إن لم يكن الشغل بمجهدة فإن الفراغ مفسدة.

Асл дўст ишончли, эски дўст меҳрли. Оқилларнинг тадбири афзал. Бузружмеҳр деди: “Бир иш билан банд бўлиш машаққат эмас экан, демак бекорчилик бузғунчидир”.

شعر:

وليس فراغ القلب مجدا ورفعة * * * ولكن شغل القلب للمرء رافع
فدو الهم محمول على كل آلة * * * وكل قليل الهم في الناس ضائع

Шеър (насрий баён): “Қалбнинг ҳеч нарса билан банд бўлмаслиги на улуғлик, на шараф. Балки унинг нима биландир банд бўлиши кишини юксакка кўтарувчидир. Ҳимматли киши ҳар қандай воситанинг эгаси, одамларнинг ҳимматсизии зое бўлгувчидир”.

وقال آخر: ما زانك ما اضاع زمانك. ولا شأنك ما أصلح شأنك. الأمور إذا انقضت كالكوكب إذا انقضت.

Бошқа бир донишманд деди: “Вақтингни зое қилган нарса сенга зийнат эмас, ишингнинг ислоҳига яраган нарса сенга айб эмас. Ишларнинг тугаши сўнган юлдузга ўхшайди”.

شعر:

ألم تعلم أن الملامة نفعها * * * قليل إذا ما الشئ ولى وادبرا

Шеър (насрий баён): “Қачонки бир иш орқа ўгириб кетса, маломатнинг фойдаси озлигини билмайсанми?!”

اخفض جناحك لمن علا ووطيء كنفك لمن دنا. وتجاف عن الكبر تملك من القلوب مودتها ومن النفوس مساعدتها.

Кўтарилган кишига қанотингни паст тут, яқинлашган кишини пинжингга ол. Кибрдан узоқ турсанг, қалблар муҳаббатини ва одамлар ёрдамини қозонасан.

قيل لحكيم الروم: من أضييق الناس طريقا. وأقلهم صديقا. قال: من عاشر الناس بعبوس وجهه واستطال عليهم بنفسه. وآخر: التواضع في الشرف أشرف من الشرف.

Румлик донишманддан: “Одамлар ичида йўли энг тор ва дўсти энг оз ким?”– деб сўрашди. “Одамларга хўмрайиб муомала қиладиган ва улардан ўзини баланд тутадиган киши”– деди у. Бошқа бир донишманд айтди: “Юксакликда ўзни паст тутиш юксакликдан юксакроқдир”.

شعر:

ولا تقطع أخالك عند ذنب * * * فإن الذنب يغفره الكريم
 ولا تعجل على أحد بظلم * * * فإن الظلم مرتعه وخيم
 ولا تعنف عليه وكن رفيقا * * * فقد بالرفق تلتئم الكلوم
 ولا تفحش ولو ملئت غيظا * * * على أحد فإن الفحش لوم
 وخير الوصل ما داومت فيه * * * وشر الوصل وصل لا يدوم

Шеър (насрий баён): “Дўстинг гуноҳ қилиб қўйса, уни тарк этиб кетма. Чунки унинг гуноҳини Карим Зот кечиради. Бирорта кишига зулм қилишга шошма, чунки зулм яйловлари ҳалокатли. Қўполлик ҳам қилма, ҳалим бўл, ахир жароҳатлар ҳам мулойимлик билан битади. Ғазабинг қайнаб тошса ҳам кишига беадаблик қилма, чунки беадаблик маломатдир. Висолнинг яхшиси – мудом васл ичра бўлганинг, висолнинг ёмони – давомсиз қолгани”.

كن شكورا على النعمة، وصبورا في الشدة. لا تبترك السراء، ولا تدهشك الضراء. لتكافأ
 أحوالك وتعتدل خصالك. فتسلم من طيش النظر وسكرة البطر. فإنها تنجلي عن ندم أو ضرر.
 وفي أمثال الهند: العاقل لا يبتر بمنزلة أصابها ولا ينزعج لنعمة يودعها كالجبل الذي لا
 يتزحزح وإن اشتد الريح والسخيف تبطره أدنى منزلة كالحشيش الذي يحركه أدنى ريح.

Сен неъматларга беҳад шукрли, қийинчиликка ўта сабрли бўл. Бойлик қувончи сени ношукрликка, қашшоқлик ғами сени даҳшатга солиб қўймасин. Аҳволинг ўртамиёна, хислатларинг мўътадил бўлсин. Шундагина сен – бемулоҳаза назардан, ношукр мастликдан саломат бўласан. Негаки, бу ҳолатлар ё надомат ё етган зарар орқали кўринади. Ҳинд масалларидан бирида айтилишича, оқил ўзи эришган мартабадан ҳайратга тушмайди, қўлдан кетган неъмат учун довдираб қолмайди. У бамисоли, шиддатли бўрону довулларда ҳам қилт этмайдиган тоғдек. Аҳмоқни озгина мартаба ҳам ҳаяжонга солади. У енгил шабада учирган хашакка ўхшайди.

استدم مودة الصديق بالإحسان واستأصل سخيمة عدوك بالإحتراز وداهن من لم يجاهرك بالعداوة.

قيل لبعض الحكماء: ما الحزم؟ قال: مداجاة الأعداء ومواخاة الألفاء. وقال آخر: إذا اقنعك الإغضاء من الإختبار فلا تتخطه فإن أكثر الأمور تمشي مع التغافل والإغضاء

Яхшиликлар қилиш билан дўст меҳрининг давомли бўлишини таъминла. Душманинг адоватини ундан сақланиш билан суғуриб ташла. Адоватини ичда тутадиган кимсага тилёғламалик қил. Бир донишманддан: “Эҳтиёткорлик нима?”– деб сўралди. “Душманларга хушомадгўйлик ва улфатлар билан дўстлашиш” – деди у. Бошқаси деди: “Қачонки, синаб–текширавериш сенга ёқмаса, бас, у томон юрма, чунки аксар ишлар – билиб туриб, билмаганга олиш ва кўз юмиш билан юришади”.

شعر:

مل عن النمام وازجره فما * * * بلغ المكروه إلا من نقل
وتغافل عن أمور أنه * * * ليس يجوي المجد إلا من غفل

Шеър (насрий баён): “Чақимчидан юз ўгир ва ундан ўзингни торт. Ёмонлик етмайди, балки етказилади. Ишлардан ўзингни ғофилликка сол, чунки ғафлатда турган кишигина улуғликни касб қилади”.

من شدد نفر ومن تغاضى تألف. والشرف في التغافل. ولقل ما جوهر المغضي وقوطع المتغافل. ذكر نفسك بما فيها. فأنت أعلم بمحاسنها ومساوئها.

Ким қўпол бўлса, ундан қочишади, айбларни кўрса ҳам кўрмасликка олган киши томон шошишади. Шараф – билиб туриб, ўзни билмасликка олишда. Ўзгалар айбидан кўз юмувчининг – ошкор қилиниши, ўзини ғафлатга солиб юрган одамнинг – дўстлардан узилиб кетиши кам учрайдиган ҳолат. Нафсингга ичидаги бор нарсани эслатиб тур, чунки сен унинг яхшилигу ёмонликларини яхшироқ билгувчисан.

قيل: فيما أنزل الله من الكتب السالفة عجت لمن قيل فيه الخير وليس فيه كيف يفرح.
وعجت لمن قيل فيه الشر وهو فيه كيف يغضب. وقال حكيم: فوض مدحك إلى أفعالك
فإنها تمدحك بصدق إن أحسنت وتدمك بحق إن أسأت.

Оллоҳ таоло нозил қилган ўтган китобларда айтилган: “Бир кишига “сенда яхшилик бор”, дейилса, ҳолбуки, ўша яхшилик унда бўлмаса ҳам, бундан унинг қандай хурсанд бўлаётганига ажабланиман! “Бир кишига “сенда ёмонлик бор”, дейилса ва ўша ёмонлик унда бўлса, бундан унинг қандай ғазабланаётганига ажабланиман!” Донишманд деди: “Сенга айтилган мақтовни қилган ишларингга топшир. Чунки, қилганинг яхши бўлса, қилмишинг сени чиндан мақтайди, агар ёмон бўлса, ҳақиқатан қоралайди”.

شعر:

إذا هبت رياحك فاغتنمها * * * فإن لكل خافقة سكون
ولا تغفل عن الإحسان فيها * * * فما تدري السكون متى يكون

Шеър (насрий баён): “Шамолинг эсаётган экан, уни ғанимат бил. Чунки ҳар бир ҳаракатланувчининг тўхташи бор, айти пайтда яхшилик қилишдан ғофил қолма, ахир тўхташ қачон содир бўлишини билмайсан”.

لا تفرح بالعلو ولا تشمت بالذلة. فإن مع السفاهة الندامة والترك راحة. ما دل على
الأحوال كالأقوال ما هتك قناع العقول كالمقول. من لم تعرفك غائبا أذناه لم تعرفك حاضرا
عيناه.

Мартаба баландлигидан қувонма, бировнинг хорлигидан суюнма. Чунки пушаймонлик – аҳмоқлик билан бирга, аҳмоқликни тарк этиш эса роҳатдир. Ҳолатларга далолат қиладиган нарса худди сўзлар каби, ақллар пардасини йиртадиган нарса айрилган гап мисоли. Кимнингки қулоқлари сени йўғингда танимаган экан, унинг кўзлари ҳозир бўлган пайтингда ҳам сени танимайди.

من طلب شيئاً وجدته وإن لم يجده يوشك أن يقع قريباً منه. صرفك النظر إلى عدوك أضعاه. وأصغاك السمع إلى حديثه ضياعه. إذا أمكنت عدوك من أذنك فقد تعرضت للغرق ببحره والحصول في ومق سحره. عجباً لمن يصغى إلى عدوه سمعاً وهو لا يرجو عنده نفعاً. إذا عجزت عن التحصن من كلام العدو فأنت عن التحصن من كيده أعجز.

Излаган топади, гарчи топмаса ҳам излагани томон яқинлашган бўлади. Душманингга назарингни буришинг – назарни зое қилиш, унга кулоқ тутишинг тинглашни зое қилишдир. Душманинг гапириб, сен уни тинглашга имкон бериб қўйсанг, демак, душман денгизига ғарқ бўлиш ва унинг мулойим сеҳрига асир бўлишга ўзингни рўбарў қилибсан. Бирор фойдани умид қилмаса–да, душманига кулоқ тутадиган кишига таажжуб! Қачонки, душманинг сўзларидан ҳимояланишга ожиз экансан, унинг макридан ҳимояланишга янада ожизроқсан.

وقال حكيم: عدوك ضدك وحكم الضدين التباعد والتدابير لا تطأ أرضاً وطئها عدوك إلا على حذر واحتراس. ولا يغرنك خروجه منها وبعده عنها فرمما رتب لك فيما شباكاً ونصب لك فيما اشراكاً. لا تغش عدوك إلا متسلحاً متحفظاً ولا يغرنك منه اللقاء السلاح فما كل سلاح يدرك بالبصر من تعرض لما لا يعنيه تورط فيما يعنيه وسمع مالا يرضيه.

Донишманд айтди: “Душманинг сенинг зиддингдир. Ўзаро зид икки нарсанинг ҳукми – бири иккинчисидан узоқлашиш ва тадбирли иш кўриш. Душманинг ўтган ерга эҳтиёткор бўлиб, огоҳлик билан қадам бос. У ердан чиққанинг, бироз узоқлашганинг сени алдаб қўймасин. Кўпинча айнан ўша ерларда сен учун тўрлар тўқилган, тузоқлар тикиб қўйилган бўлади. Душманинг олдига қуролланган, ҳимояланган ҳолда бор, унинг қуролини ташлаши сени алдаб қўймасин. Ҳар бир қурол–яроғ кўз билан идрок қилинавермайди. Ким кераксиз ишларга ўзини урса, кераклик ишларда қийинчиликларга йўлиқади ва ўзи хоҳламаган сўзларни эшитади”.

شعر:

قد شاب رأسي ورأس الحرص لم يشب إن الحريص على الدنيا لفي تعب

قد يرزق المرء لم تتعب رواجه
 بالله ربك كم بيت مررت به
 ويجرم الرزق من قد جد في الطلب
 قد كان ملآن باللذات والطرب
 فازجر فؤادك عن حرص وعن نصب
 فما وحقك يأتي الرزق بالنصب
 وكن على قدر ما عاينت من زمن
 الرزق اروغ شيء عن ذوي الأدب

Шеър (насрий баён): “Сочим оқарди-ю, аммо ҳирсинг сочи оқармади. Дунёга ҳирс қўйган одам албатта машаққатда. Гоҳо от-уловини чарчатмаганга ҳам ризқ берилади, гоҳо ризқ талабида қаттиқ ҳаракат қилганлар ризқдан маҳрум қилинади. Сенинг ҳам Раббинг бўлган Оллоҳга қасам, қанча уйлар ёнидан ўтдим, лаззатлар ва қувонга тўла! Бас, қалбингни ҳирс ва машаққатлардан тий. Ҳаққингга қасамки, ризқнинг келишига машаққат сабаб эмас. Умр давомида кўрган-билганларингдан ибрат олиб, шу ўлчовда бўл. Ризқ кўпинча одоб эгаларидан юз ўгирувчироқ бўлади”.

شهوة العاقل من وراء فكرته وفكرة الأحمق من وراء شهوة. عدو عاقل أسهل من صديق جاهل. العديم من احتاج إلى لئيم. أصل الدهاء حسن اللقاء.

Оқилнинг истаги фикридан сўнг, аҳмоқнинг фикри истагида сўнг келади. Оқил душман билан мураса қилиш жоҳил дўст билан мураса қилишдан осонроқ. Пасткашга муҳтож бўлган киши ҳақиқий йўқсилдир. Юзма-юз бўлгандаги хушмуомала айёрликнинг аслидир.

شعر:

أسقهم الذل إن ظفرت بهم
 وامزج لهم من لسانك العسلا

Шеър (насрий баён): “(Душман) устидан зафар кучсанг, уларни хорлик билан суғор. (Аммо бундан олдин) тилингга асал аралаштир”.

كمنون العداوة في الفؤاد ككمنون الجمره تحت الرماد. كتمان السر يورث السلامة. وإفشاؤه

يورث الندامة.

Қалбдаги яширин адоват кул остига яширин чўғга ўхшайди. Сирни яшириш саломатликни, уни ошкор қилиш надоматни юзага чиқаради.

شعر:

ولا تفش سرک إلا إلى
ك فإن لكل نصيح نصيحا

Шеър (насрий баён): “Ўзингдан ўзгага сирни ошкор қилма, чунки ҳар насиҳатчининг бир насиҳатгўйи бор”.

احفظ ما في الوعاء بشد الوكاء. من ختم البضاعة أمن الإضاعة. من غره السراب أخطاه الصواب. لا تأمن الحقود وان حمد شره. واحذر العدو وإن دق خطره. ضمائر الجنان في فلتات اللسان.

Идишдаги нарсани оғзини боғлаб сақла. Ким молини муҳрлаб қўйса, уни йўқотиш хавфидан омон бўлади. Саробга алданган кишини тўғрилиқ адаштиради. Гарчи ёмонлиги сўнган бўлса ҳам, ичиқора кимсадан хотиржам бўлма. Душмандан эҳтиёт бўл, гарчи унинг хатари кичкина бўлса ҳам. Қалбнинг яширганлари – тилнинг тойилишларида.

شعر:

لا تسأل المرء عن ضمائره
في وجهه شاهد من الخبر

Шеър (насрий баён): “Кишидан унинг ичидаги нарсани сўрама, унинг юзида сен истаган хабарга гувоҳ бор”.

ما كل فرصة تنال ولا عشرة تقال. ما خاب من استخار ولا ندم من استشار

Ҳар фурсатда (мақсадга) етилавермайди, ҳар қоқилишда дам олинавермайди. Истихора (иккиланиб қолган одам таҳорат қилиб икки ракат намоз ўқиб кейин ўша дуосини ўқиб ётади. Икки ишдан хайрлисини сўраган одамда ноумидлик, маслаҳатлашган одамда пушаймонлик йўқ.

شعر:

رب أمر يسوء ثم يسر وكذلك الزمان حلو ومر
وكذاك الخطوب تعثر بالناس فس فخطب يأتي وخطب يفتر

Шеър (насрий баён): “Кўп ишлар ёмонлик келтиради, кейин эса суюнтиради. Шунга ўхшаб замон ҳам бир ширин, бир аччиқ. Шунингдек, фалокатлар инсонга қоқилиб кетади, бир мусибат келади, бир мучибат кетади”.

إذا ظهر الغدر فقد حسن الهجر. إذا بلغت الشمس فتحول وإذا كبابك منزل فتبدل.

Хиёнат зоҳир бўлса, ажралиш чиройли бўлади. Агар сенга куёш нури тушса, ўгирилиб ол, агар манзил **торлик қилса**, алмаштир.

شعر:

لا تقعدن على ذل ومسغبة لكي يقال عزيز النفس مصطبر
رحل قلوصلك عن أرض تهان بها إلى الديار التي يهمني بها المطر
وانظر بعينك هل أرض معطلة عن النبات كأرض حفها الشجر
واستنزل الري من دار السحاب فان بليت يداك به فليكفك الظفر
وإن رددت فما في الرد منقصة فان قبلك موسى رده الخضر
أما ترى البحر تعلقه فوقه جيف وتستقر باقصى قعره الدرر
وفي السماء نجوم لا عداد لها وليس يكسف إلا الشمس والقمر

Шеър (насрий баён): “Ҳурматталаб ва сабрли деган номни олиш учун хорлик ва очликда ўтириб қолма. Туянгни қақшаган ердан ёмғирлар ювадиган диёрларга кўчир ва назар сол: ўт-ўланлардан холи, ташландиқ ер дарахтлар билан ўралган ерга тенг бўлурми?! Булутлардан чанқоғингни қондиришни сўра, агар шундан қўлингга нам етса, мана шу сенга зафар учун кифоя. Агар рад қилинсанг, бунда ҳеч қандай нуқсон йўқ. Чунки сендан илгари Мусо

алайҳиссаломни Хизр ҳам рад қилган. Кўрмайсанми, денгиз устида ўлимтиклар сузиб юрибди, унинг тубида эса дурлар яширин. Осмонда сонсиз юлдузлар бор, улар куёш билан ойдан фарқли равишда ҳеч қачон тутилмайди”.

من أبرم الأمر بلا تدبير صيره الدهر إلى تدمير. من كتم سره عنك فقد اتهمك. ومن صافى
عدوك فقد عداك. ومن عادى عدوك فقد والاك.

Ким бир ишга тадбирсиз киришса, замон у ишни вайроналикка элтади. Ким сендан сирини яширса, демак унинг сендан шубҳаси бор. Ким душманингга дўстлик қилса, сенга душманчилик қилибди. Ким душманингга душманлик қилса, сенга дўстлик қилибди.

شعر:

إذا صافى صديقك من تصافى فقد صافاك ما حام الحمام
وإن صافى صديقك من تعادى فقد عداك وانقطع الكلام

Шеър (настрий баён): “Агар дўстинг сенга дўст бўлган одам билан дўстлашса, демак у ўлим хабари етгунча сен билан дўстлик қилибди. Агар дўстинг сен душманликка борган одам билан дўстлик қилса, демак у сенга душманлик қилибди, энди ундан алоқани уз”.

من أقبل بحديثه على غيرك فقد طردك. ومن شكى لك سوءا فقد سألك. ومن مدحك بما
ليس فيك وهو راض عنك فقد ذمك بما ليس فيك وهو ساخط عليك. من كف لسانه عن
الملام كفت عنه السنة الأنام.

Ким гапираётиб, сендан бошқага юзланса, демак у сени тарк этибди. Ким сенга бир ёмон ҳолатдан шикоят қилса, ниманидир сендан сўрабди. Сендан рози ҳолда ўзингда йўқ нарсалар билан сени мақтаётган кимса, аслида, сендан ғазабнок ҳолда ўзингда йўқ айблар билан сени қоралабди. Ким тилини маломат қилишдан тийса, одамларнинг тили ундан тийилади.

شعر:

ومن يذم الناس في فعلهم
ذموه بالحق والباطل

Шеър (насрий баён): “Ким одамларни, уларнинг феъли сабаб, қораласа, одамлар уни хоҳ ҳақ, хоҳ ноҳақ айблайверади”.

القراءة تحتاج للمودة والمودة لا تحتاج لقراءة. القريب من قربته المحبة وإن بعد نسبه والبعيد من
أبعده البغضاء وإن قرب نسبه. الأشكال أقارب وإن تباعدت منهم المناسب.

Қардошлик дўстликка муҳтож, дўстлик қардошликка муҳтож эмас. Ҳақиқий яқин киши муҳаббат уни яқинлаштирган одамдир, гарчи насаби узоқ бўлса-да, ҳақиқий узоқ киши нафрат уни йироқлаштирган кимсадир, гарчи насаби яқин бўлса-да! Феъли, хулқи ўхшаш кишилар, гарчи насаби бир-бирдан узоқ бўлса ҳам, ўзаро яқин инсонлардир.

شعر:

وما غربة في شقة النوى
ولكنها والله من عدم الشكل

Шеър (насрий баён): “Ғариблик бир-бировдан узоқликда эмас, балки ғариблик, Оллоҳга қасамки, ўзаро ўхшашликнинг йўқлигидадир”.

لا تحتاج من يذمك خوفه ويتلفك سيفه. فرب حجة تأتي على مَهجة وفرصة تؤدي إلى
غصة. إياك واللجاج فإنه يوغر القلوب وينتج الحروب. لا تثق بالدولة فإنها ظل زائل. ولا تعتمد
على النعمة فإنها ضيف راحل.

Хавфи довдиратадиган ва қиличи ҳалок қиладиган одам билан ҳужжат талашма. Баъзи далиллар жонга етади, баъзи фурсатлар ғуссага етаклайди. Саркашлиқдан сақлан, чунки у қалбларни нафрат билан тўлдиради, урушларни келтириб чиқаради. Келган давлатга ишонма, чунки у кетувчи соя, келган неъматга ҳам суяниб қолма, чунки у кетувчи меҳмондир.

شعر:

لا تأمن الدهر مُسَاه ومُصبحه فالدهر يقعد للإنسان بالرصد

Шеър (насрий баён): “На кечаси, на кундузи замондан хотиржам бўлма. Негаки, замон инсон учун мудом пистирмада ўтиради”.

قليل يغني خير من كثير يطغي.

Ҳожатни чиқарадиган оз, туғёнга соладиган кўпдан яхшироқдир.

شعر:

أن الذي هو رزقي سوف يأتيني	لقد علمت وما الإسراف من خلقي
ولو قعدت أتاني لا يعينني	أسعى إليه فيعيني تطلبه
لا بد لا بد أن يحتازه دوني	وحظ غيري أمر سوف يدركه
وئلغة من قليل العيش تكفيني	لا خير في طبع يديني إلى طمع
ولا يصابن به عرضي ولا ديني	لا أركب الأمر تزري بي عواقبه
وأكثر الصمت عما ليس يعينني	أقوم بالأمر إذا ما كان من أربي
وكم غني فقير النفس مسكين	كم من فقير غني النفس تعرفه
ان انطواءك عني سوف يطويني	وكم صديق طوى كشحا فقلت له
ولا أئين لمن لا يتغني ليني	لا أبتغي وصل من لا يتغني صلتي

Шеър (насрий баён): “Ризқим яқинда олдимга келишини аниқ билдим, ҳолбуки, ҳаддан ошиш менинг хулқимга ёт. Ризқ томон юрсам, бас уни излаш мени чарчатади. Агар тинч ўтирсам, у мени қийнамаган ҳолда мен томон келади. Ўзганинг ризқи шундай ҳолатдаки, эгаси унга тезда етади. Бас, ризқини менсиз қўлга киритмоғи унга лозим бўлади. Тамаъга яқинлаштириб қўядиган табиатда ҳеч қандай яхшилик йўқ. Яшашга кифоя қиладиган нарса менга етарли. Оқибати мени ерга урадиган, ҳурматим ва динимни ҳимоясиз ҳолга келтирадиган ишни қилмайман. Ҳожатим тушган ишни қиламан, аммо менга кераксиз ишларда жим туришни кўпайтираман. Қанча ўзи қашшоқ бўлса–да, қалби бой зотларни танийсан! Қанча ўзи бой бўлса–да, қалби қашшоқ

мискинларни биласан! Дўстларнинг қанчаси менга орқа ўгириб кетган! Улардан бирига дедим: менга терс ўгирилганинг яқинда мени ҳам сендан юз ўгиртириб қўяди. Мен билан боғланишни хоҳламаган одамни мен ҳам хоҳламайман. Мулойимлигимни истамаган кишига мулойим бўлолмайман.”

من لم يكن له من عقله زاجرا لم تزجره الزواجر. من سالم الناس سلم ومن قدم الخير غنم.

Ёмон ишдан тўхтатишда ақлга тенг келадигани йўқ. Агар кишида шундай тўхтатувчи бўлмаса, бошқа тўхтатувчилардан фойда йўқ. Одамларга келишув билан муомала қилган – мудом саломат, яхшилиқни олдиндан қилган – ўлжага эга бўлган кишидир.

شعر: الخير أبقى وإن طال الزمان به والشرا أحب ما أوعيت من زاد

Шеър (насрий баён): “Яхшилиқ ўлмас, қанча замонлар ўтса ҳам, ёмонлик – тўплаган нарсангнинг энг жирканчидир”.

ما عز من ذل جيرانه ولا سعد من شقي إخوانه. المواساة أفضل والمداراة أكمل. خل من قل خيره لك في الناس غيره. آفة التدبير إضاعة الحزم وآفة العقل استضعاف الخصم. آفة المنعم قبح المن. آفة المذنب حسن الظن. الحزم أشد الآراء والغفلة أضر الأعداء.

Қўшнилари хор киши азиз эмас, дўстлари бадбахт киши бахтли эмас. Ҳамдардликда фазл, ҳалимликда комиллик бор. Сенга яхшилиги оз, бошқа одамларга (кўп) кишини ташла. Эҳтиёткорликни йўқотиш – тадбирнинг офати, душманни заиф санаш – ақлнинг офати, кўпол миннат – мурувват қилувчининг офати, яхши гумон гуноҳкорнинг офатидир. Фикр-қарашларнинг энг кучлиси – мулоҳазакорлик, энг зарарли душман ғафлатдир.

من قعد عن حيلته أضعفته الشدائد. ومن نام عن عدوه أيقظته المكائد. الغرة ثمرة الجهل والتجربة مرآة العقل. من استرشد غويا ضل ومن استنجد ضعيفا ذل. من نام عن نصرة وليه

انتبته بوطئة عدوه. ومن دام كسله خاب أملة. المتئد مصيب وإن هلك. والعجول مخطئ وإن ملك.

Ким ҳийла ишлатишдан тўхтаса, қийинчиликлар уни заифлаштиради. Ким душманидан ғафлатда қолса, мақр ҳийлалар уни уйғотади. Мағрурлик жаҳл меваси, тажриба ақл ойнасидир. Адашгандан йўл сўраган – адашади, ожиздан ёрдам сўраган – хор бўлади. Дўстининг ёрдамидан ғафлатда қолган душманининг топташидан ўзига келади. Дангасалиги узоқ давом этадиган кишининг умиди пучга чиқади. Шошмаган киши мақсадга етгувчидир, гарчи ҳалок бўлса ҳам, шошқалок кимса хато қилгувчидир, гарчи кўп нарсага эга бўлса ҳам.

شعر:

لتعرف الرشده من الغي	تأن في الشيء إذا رُمته
فالنار توقد للكي	لا تتبعن كل دخان ترى
يدلك الشيء على الشيء	وقس على الشيء بأشكاله

Шеър (настрий баён): “Бир ишга қасд қилган экансан, шошма, тўғрини нотўғридан фарқлаб ол. Кўрганинг ҳар тутунга эргашиб кетаверма, ахир олов куйдириш учун ёкилади. Ҳар бир нарсага ўзининг ўхшашидан қиёс ол. Агар билсанг, нарса нарсага ишорат этади”.

الحزم صناعة والتوكل بضاعة. من أمارات الخذلان معادات الإخوان. من علامات الإقبال اصطناع الرجال.

Эҳтиёткорлик – касб, таваккул – мол. Ака-укалар хусумати – ночорликнинг белгиси, кишиларга яхшилик қилиш – бахтиёрлик аломати.

شعر:

من الحزم ان تكون الأردلين
فما أخرج الأسد من غابها
وأن تهيب الذي لا يهاب
لتلقي المنية إلا الكلاب

Шеър (насрий баён): “Пастларнинг пасти бўлишинг, кўрқилмаса ҳам бўладиганлардан кўрқишинг айна эҳтиёткорликдир. Шерларни ўрнидан кўзгаб, ўрмондан ташқарига чиқарадиган, ўлимга рўбарў қиладиган махлуқ ҳам фақат итлардир”.

من كثرت مخافته قلت آفته. إقبال الدولة في احكام الحيلة. تجرع الغصة تظفر بالفرصة.
استفساد الصديق من عدم التوفيق. الرفق مفتاح الرزق. فضيلة السلطان عمارة البلدان.

Кўрқинчи кўпнинг офати оз. Давлатнинг юзланиши пухта ҳийлада. Ғуссани ютасан, фурсатни қўлга киритасан. Дўстни айнитишга интилиш тавфиқнинг йўқлигидандир. Мулойимлик – ризқ калити. Султоннинг фазилатли бўлиши – юртнинг обод бўлиши.

من قلت فكرته كثرت عثرته. من اشتخف بوليه خف على عدوه. من استعان بالرأي ملك
من كابد الأهوال هلك. من أعمل الرفق غنم ومن سلك العنف ندم.

Фикрлаши камнинг тойилиши кўп. Дўст қадрини билмаган душманига ёрдам берибди. Фикрдан ёрдам сўраган хоҳлаганига эга бўлади, даҳшатларни бошдан кечирган ҳалок бўлади. Ким мулойимликни қўллади – ўлжани олди, кўполликка ўтган – пушаймон қолди.

من اقتحم اللجة اتلف المهجة. من قلت تجربته خدع ومن قلت مبالاته صرع. من قصرت
عن السياسة صغرت عن الرئاسة. من استعان بذوي الأبواب سلك سبيل الصواب. لا تثق
بالصديق قبل الخبرة ولا توقع بالعدو قبل تمام القدرة.

Уммонга ўзини отган – жонини қурбон қилибди. Тажрибаси кам алданади, эътибори кам мағлуб қилинади. Бошқарувда чала киши бошлиқ бўлишга ёшлиқ қилади. Ким ақл эгаларига мурожаат этибди, тўғри йўлга қадам урибди. Дўстга синамасдан ишонма, душманга тўла куч-қудратга эга бўлмасдан ташланма.

شعر:

ولا تفرح بأول ما تراه فأول طالع فرج كذوب

Шеър (насрий баён): “Биринчи кўрган нарсанга қувонма. Чунки субҳи козиб – ёлғон тонг ҳам аввал чиқади”.

مكروه تحلو ثمرة خير من محبوب تمر غبته. لا تجف أحدا يسوؤك فراقه ولا تحل عقدا يعينك
إيثاقه ولا تفتح بابا يعيبك سده ولا ترم سهما يعجزك رده ولا تفسد أمرا يغبنك إصلاحه ولا
تغلق بابا يعجزك افتتاحه.

Кўриниши хунук бўлса ҳам, меваси ширин нарса – кўриниши гўзал-у охири аччиқ нарсдан яхшироқдир. Ундан ажраш сени ғамга соладиган кишига жафо қилма, боғлаш сени қийнайдиган тугунни ечма, ёпиш сенга айб саналадиган эшикни очма, қайтаришга кучинг етмайдиган ўқни отма, тузатиш мартабангни туширадиган ишни бузма, очиш сени ташвишга соладиган эшикни ёлма.

شعر:

إذا لم تستطع شيئا فدعه وجاوزه إلى ما تستطيع

Шеър (насрий баён): “Қачонки бир ишга кучинг етмаса, уни холи қўй ва тоқатинг етадиганига ўтиб кет”.

انقياد الأخيار بحسن الرغبة وانقياد الأشرار بذكر الرهبة. فازرع الأخيار يصيب نعمتك
واحصد الأشرار بسيف ندمتك.

Яхшиларга эргашиш – чиройли хоҳиш-истак билан, ёмонларга эргашиш
– кўрқинчу даҳшатни эсга олиш билан бўлади. Яхшиликларни сенга берилган
неъмат ёмғирлари билан эк, ёмонликларни нафратинг қиличи билан ўр.

شعر:

فوضع الندى في موضع السيف بالعدا مضر كوضع السيف في موضع الندى

Шеър (насрий баён): “Хусумат сабаб саховатни қиличнинг ўрнига қўйиш
– қилични саховат ўрнига қўйишдек зарарли”.

من استرشد العاقل فيما يأتيه واستشار العالم فيما ينويه. وضحت له الأمور وصلاح به
الجمهور واستنار منه القلب وسهل عليه الصعب لأن تسأل وتسلم خير من أن تستبد وتندم.

Кимки ўз ишларида оқилдан йўл-йўриқ сўраса, ният қилган ишларида
олимдан маслаҳат олса, ишлар унинг учун равшан тортади, ҳамма нарса унга
муносиб бўлади, қалб ундан нурланади, оғирликлар енгил кечади. Сўраб
саломат бўлишинг – ўзбошимчалик қилиб, пушаймон бўлишингдан
яхшироқдир.

روضة رائقة

Гўзал боғча

حكى، أن رجلا أتى إلى بعض الحكماء فشكى إليه صديقه وعزم على قطعه والانتقام منه،
فقال له الحكيم: أتفهم ما أقول لك فأكلمك أو يكفيك ما عندك من فورة الغضب التي
تشغلك عني؟ فقال: إني لما تقول لواع. قال: أسرورك بمودته كان أطول أم غمك بذنبه؟ قال: بل

سروري. قال: فحسناته عندك أكثره أم سيئاته؟ قال: حسناته. قال: فاصفح بصالح أيامك معه عن ذنبه وهب لسرورك به جرمه واطرح مؤنة الغضب والانتقام للود الذي بينكما في سالف الأيام ولعلك لا تنال ما أملت. فتطول مصاحبة الغضب ويؤل أمرك إلى ما تكره.

Ҳикоя қилинишича, бир киши донишманд ҳузурига келиб, дўстидан шикоят қилди ва у билан алоқани узишга, ундан ўч олишга қасд этганини билдирди. Шунда донишманд ундан:

– Ҳозир сенга айтадиганларимни фаҳмлармикансан, тушунсанг айтаман ёки ичингда ёниб турган, сени мендан узоқлаштирадиган ғазаб шиддати сенга кифоя қиладими?! – сўради.

– Албатта айтганларингга риоя қиламан, – деди у.

– Дўстингнинг меҳр–муҳаббати туфайли топган қувончинг узоқроқ давом этганми ё гуноҳи сабабли етган хафагарчиликми?

– Меҳр–муҳаббати туфайли кўрган қувончим, – деди у.

– Унинг сенга қилган яхшиликлари кўп бўлганми ё ёмонликлари?

– Яхшиликлари кўп бўлган.

– У ҳолда, дўстинг билан ўтказган яхши кунларинг ҳаққи, гуноҳини кечир, у туфайли топган қувончинг баробарига хатосидан ўт, ўтган кунлар мобайнида орангизни боғлаган дўстлик учун ғазаб ва интиқом оловини ўчир.

Акс ҳолда, ўйлаганингга етолмайсан, ғазабга ошночилигинг чўзилиб кетади, ишинг ўзингга ёқмаган оқибатга элтади, – деди донишманд.

شعر:

من يصحب الإخوان فليلتزم
وستر المعوج من أمرهم
سماحة النفس وترك اللجاج
أي طريق ليس فيه اعوجاج

Шеър (насрий баён): “Кимки дўстлар билан ҳамсуҳбат бўлар экан, қалб саховатини ва қайсарликдан кечишни, улардан содир бўлган эгриликларни ёпишни ўзига лозим тутсин. Ахир, эгри бўлмаган йўл борми ўзи?!”

وقال حكيم: من نصحك حسن إليك ومن وعظك أشفق عليك. من تقمعه بسياستك اطمعته في رياستك. عد أضعف أعدائك قويا واجبن اندادك جريا.

Донишманд деди: “Сенга насихат қилган – сенга эҳсон қилибди, сенга ваъз қилган – сенга меҳрибонлик қилибди. Кимники ўз сиёсатинг билан ўчириб қўймаган бўлсанг, то бошлиқ экансан, у сендан умидвор бўлади. Душманларингнинг энг заифини ҳам кучли бил, сен билан даражада баробарларнинг энг кўрқоғини ҳам журъатли санагин”.

شعر:

لا تحقرن عدوا في مخاصمة
ولو يكون ضعيف البطش والجلد
فللبعوضة في الحرج المديد يد
تنال ما قصرت عنه يد الأسد

Шеър (настрий баён): “Гарчи тортишувда душманнинг қуввати ва қатъияти заиф бўлса-да, уни кичик санама. Чунки узоқ чўзилган жароҳатга чивиннинг қўли етади-ю, шернинг қўли етмайди”.

من أثر اللهو ضاعت رعيته ومن لازم الشر فسدت رويته. لا يكونن عفوك سببا للجرأة عليك والوصول بالمساءة إليك. فإن الناس رجلان عاقل يكتفي بالقول والتأنيث وجاهل يحتاج للتأديب.

Ким бекорчи ишни танласа, қўл остидагилар зое бўлибди, ким ёмонликни тутса, кўриниши бузилибди. Кечиришинг сенга қарши журъатга ва сенга ёмонлик етказишга сабаб бўлмасин. Чунки одамлар икки хил бўлади: сўз ва мулойимлик кифоя қиладиган оқил ва адаб бериб қўйишга муҳтож жоҳил.

شعر:

البعض يضرب بالعصا
والبعض يكتفي بالإشارة

Шеър (нарий баён): “Баъзи бировларни асо билан урилади, баъзи бировга ишора кифоя”.

عامل كلا بما يليق وخل الطريق لمن لا يفيق. إياك والنظرة فإنها تنتج الحسرة. طوبى لمن كان بصره في قلبه. والويل لمن كان قلبه في بصره. أفضل العمل أداء الفرض وأقرب الدعاء للإجابة دعاء الملهوف لمن اغاثه. أفضل العطاء ما خلا عن المن والأذى.

Сен ҳаммага ўзига лойиқ муомала қил ва ақл-ҳушини йўқотган кишининг йўлини холи қўй. Қарашдан сақлан, чунки у ҳасрат келтиради. Кўзи қалбида бўлган инсонга жаннат бўлсин! Қалби кўзида бўлган кимсага дўзах бўлсин! Амалнинг афзали – фарзни адо қилиш, дуонинг тез ижобат бўладигани – фалокатда қолган одамнинг ўзига ёрдам берган киши ҳаққига қилган дуоси. Эҳсоннинг афзали – миннату азиятдан холи бўлгани.

شعر:

إذا غرست جميلا فاسقه غدقا
ولا تشنه بمن أنهم ذكروا
من المكارم كي ينمو لك الثمر
من عادة المن أن يؤذي به الشجر

Шеър (насрий баён): “Эккан яхшилигинг вояга етиб ҳосилга кириши учун уни чиройли хулқлардан иборат мўл-кўл сув билан суғор, зинҳор миннат сувига бўқтирма. Ахир, айтишади-ку, ўсимлик ширасининг одати – дарахтга озор етказиш”.

أفضل القول كلمة الحق عند من تخافه. أعقل الناس من عمل بطاعة ودل عليها غيره. أجهل الناس من باع آخرته بدينه. أحق الناس من باع دينه بدينه غيره. من سكر من الدنيا أفاق في عسكر الموتى. الصيام منع الفكر من الآثام لا منع البطن من الطعام.

Сўзнинг энг афзали – ўзинг кўрқадиган одам олдида айтилган ҳақ сўз. Инсонларнинг оқили – ўзи тоат-ибодат қилиб, ўзгаларни ҳам шунга бошлайдиган киши. Энг нодон кимса – дунёсини деб охиратини сотган кимса. Энг аҳмоқ киши – динини бошқаларнинг дунёси учун сотган киши. Дунёдан

маст киши ўлим лашкари олдида хушига келади. Рўза қоринни таомдан тўсиш эмас, балки фикрни гуноҳлардан тўсишдир.

ضعف البصر لا يضر مع نور البصيرة. كثرة النوم تجلب الدمار و تسلب الأعمار. للعاقل فضيلتان عقل يستفيد ونطق يفيد. من لان عوده أثمرت أغصانه ومن حسن خلقه كثرت إخوانه.

Қалбда нур бўлса, кўзнинг хиралигидан зарар йўқ. Кўп уйқу ҳалокатни келтиради ва умрларни емиради. Оқил кишида иккита фазилат бор: фойдани илғайдиган ақл ва фойда келтирадиган тил. Кимнинг танаси мулойим бўлса, шохлари мева тугади, кимнинг хулқи гўзал бўлса, дўстлари кўпаяди.

من أودع الوفاء صدره أمن الناس غدره. من ورد مناهل الوفاء شرب من منهل الصفا. ليكن غرضك في اتخاذ الأصدقاء تقوية العدة لا تكثير العدة.

Қалбига вафони омонат қилиб жойлаган кишидан хиёнат содир бўлмайди. Кимки вафо чашмасига келса, сафо булоғидан сув ичади. Дўст орттиришдан мақсадинг уларнинг сонини кўпайтириш эмас, балки (охират сафарига) тайёргарликни кучайтириш бўлсин.

شعر:

لا تحمدن امراء من غير تجرية	فرما قام إنسان مقام فئة
الذال والذال في التصوير واحدة	والذال أربعة والذال سبعمائة

Шеър (насрий баён): “Тажрибасиз одамни мақтама. Кўпинча битта инсон бутун бир жамоатнинг ўрнида туради. Дол (د) билан зол (ذ) ҳарфлари кўринишда бир хил, лекин абжад ҳисобига кўра, дол – 400 га, зол – 700 га тенг”.

وتحصيل النفع لا مجرد الجمع فواحد يحصل به المراد خير من ألف تكثر الإعداد.

Манфаат – дўстлар сонини кўпайтиришда эмас. Мақсадни ҳосил қиладиган бир киши – сонни кўпайтирадиган минг кишидан яхшироқ.

شعر:

وما الناس إلا واحد بقبيلة
تعد وألف لا تعد بواحد

Шеър (насрий баён): “Кўпчилик эмас, магар битта киши жамоа ўрнида саналиши ва мингтаси битта киши ўрнида саналмаслиги мумкин”.

أجهل الناس من يمتنع البر ويطلب الشكر ويفعل الشر ويتوقع الخير. وربما أخطأ البصير
قصده وأصاب الأعمى رشده. من قضيت واجبه أمنت جانبه. من عتب على الزمان طالت
معتبه. ومن لم يعترض للنوائب تعرضت له. ضرب الحبيب أوجع والمعروف المبتدأ أوقع.

Яхшилиқни тўсиб, миннатдорчилик талаб қиладиган, ёмонлик қилиб, яхшилиқ кутадиған кимса одамларнинг энг жоҳилидир. Кўпинча кўзи очиқ одам мақсадида адашиши, кўр одам йўлини тўғри топиши мумкин. Биров олдидаги мажбуриятингни адо қилиб қўйсанг, ундан хотиржам бўласан. Ким замонни сўкса, сўкиши узоқ давом этади. Ким мусибатларга юзма-юз бўлмаса, мусибатлар унга юзма-юз бўлади. Дўстнинг зарбаси аламли бўлади. Биринчи қилинган яхшилиқ энг ўрнига тушгувчи яхшилиқдир.

شعر:

إنما الدنيا هبات
وعوار مستردة
شدة بعد رخاء
ورخاء بعد شدة

Шеър (насрий баён): “Албатта дунё – совға ва қайтариб олинадиган омонат. Тўқинликдан сўнг қашшоқлик, қашшоқликдан сўнг тўқинлик бордир”.

من قلت تجربته جذع ومن قل احترازه صرع. خذ بالأناة ما استقامت لك. واقبل العافية
ما وهبت لك. ولا تجاهر عدوك ما وجدت إلى الحيلة سبيلا. واجعل الحزم جنتك والعزم عدتك.
تفكر قبل أن تعزم وتبين قبل أن تهجم وشاور قبل أن تقدم.

Кимнинг тажрибаси оз – жазавага тушади, кимнинг эҳтиёткорлиги оз – енгилади. Модомики, ҳалимлик ва виқор сени тўғри сақлар экан, ҳалиму

виқорли бўл. Модомики, саломатлик сенга берилган экан, уни қабул қил. Модомики, ҳийлага йўл топган экансан, ошкоро душманликка ўтма. Эҳтиёткорликни – қалқонинг, азму қарорни – қуролинг қилиб ол. Ишга киришишдан бурун фикр қил, хужумга ташланишдан илгари ойдинлаштир, қадам ташлашдан олдин маслаҳатлаш.

شعر:

وهبه كالمحدود في رسمه	اهجر من استغباك هجر القلا
لباس من يرغب عن أنسه	والبس لمن في وصله لبسة
أنك محتاج إلى فلسفة	ولا ترج الود من يرى
أصدقه الود على لبسه	ورب مذاق الهوى خالني
أقضي غريمي الدين من جنسه	وما درى من جهله أنني
لا يوجب الحق على نفسه	ولست بالموجب حقا لمن
فما له إلا جنا غرسه	وكل من يطلب عندي جني

Шеър (насрий баён) : “Сени аҳмоқ санаган кишини нафрат-ла тарк эт ва уни гўрга кўмилган ҳисобла. У билан учрашиб юрган одам учун унинг ошночилигидан юз ўгирган кишининг либосини кийиб ол. Сени чақага муҳтож кўрган кишидан меҳр умид қилма. Ҳою-ҳаваслардан лаззатланиб юрганларнинг кўпи ўйлайдики, уст-бошига қараб, мен уларнинг меҳр-муҳаббатини тасдиқ этавераман. Нодонлиги сабаб у билмайдики, мен қарзимни узяпман, холос. Зиммасига мажбурият олмаган кишига мен мажбурият юклаб қўйолмайман. Қайси бир кишики, ҳузуримдан ҳосил олмоқчи экан, фақат ўз эрканини ўради”.

ضرب مثل

حكي، أن ديكا وصقرا اصطحبا مدة. ففي بعض الأيام قال الصقر للديك: إني ما رأيت أقل وفاء ولا أضيع لحقوق الصحبة منكم معاشر الديوك. فقال الديك: وما الذي أنكرته منا؟ قال: إني أرى الناس يكرمونكم ويحسنون إليكم في المطعم والمشرب وأنتم تفرون منهم وتنفرون من قريهم. ويأخذون الواحد منا فيقيدون ويغطون عينيه ويمنعونه الطعام والشراب ثم يرسلونه فيذهب إلى حيث لا يبقى لهم إليه وصول البتة ولا لهم عليه قدرة ثم يدعونه إليهم فيأتي مسرعا ويقتنص الصيد والطير لهم. فلما سمع الديك كلام الصقر ضحك ضحكا عاليا. فقال: ما يضحك أيها الديك؟ فقال: عجبت من شدة جهلك وغرورك أما أنك أيها الصقر لو عاينت من جنسك جماعة في كل يوم تلسخ جلودهم وتقطع أعناقهم ويقلون على النار ويطبخون في القدور لفررت منهم أشد الفرار ولم يستقر لك بصحبتهم قرار ولو قدرت لطرت إلى جو السماء عنهم وعلمت أنه لا فائدة في القرب منهم وأن السلامة في البعد عنهم، فعرف الصقر صدق كلامه وأقلع عن ملامه.

Зарбул масал

Ҳикоя қилинишича, Лочин ва Хўроз бир неча муддат ҳамроҳ бўлиб қолишибди. Кунларнинг бирида Лочин:

– Мен хўрозлардек вафоси кам, дўстлик ҳаққини зое қилувчиروғини кўрмадим!– дебди Хўрозга. Шунда Хўроз:

– Биздан қандай иш содир бўлибдики, сен уни инкор қиялсан? – сўрабди.

– Мен одамлар томонидан сизларга яхшилиқлар қилинаётганини, дон–дун ва сувлар билан сийланаётганингизни кўряпман, сизлар бўлса, одамлардан қочиб, уларнинг яқинига йўламаяпсизлар? Биз билан одамлар ўртасидаги муомала эса бошқача. Улар ичимиздан биттасини ушлаб, оёғидан боғлашади, кўзини ёпиб, оч–наҳор қўйишади. Сўнгра уни қўйиб юборишади. Кейин у одамлар мутлоқ етолмайдиган, зарар етказа олмайдиган жойларгача учиб кетади. Лекин одамлар уни чорлаши билан дарҳол уларнинг қошига қайтиб келади, улар учун ҳар хил ўлжа ва қушларни овлайди.

Хўроз Лочиннинг сўзларини эшитаркан, қаҳ-қаҳ отиб кулишдан ўзини тийолмади. Шунда Лочин унга:

– Нега куляпсан? – деди.

– Ўта нодонлигинг ва бу даражада алданишингдан ажабланияпман. Эй лочин, агар сен ҳам ўзингдек қушларнинг ҳар куни терилари шилинганини, бўйинларидан сўйилганини, оловда қоврилганини, қозонларда қайнатилганини кўрганингда, одамлардан бор кучинг билан қочган бўлардинг. Аҳвол шу экан, улар билан дўстлашишда сен учун қандай ҳаловат бўлсин?! Имконинг бўлганида осмонларга учиб кетардинг, уларга яқинлашишдан фойда йўқлигини, саломатлик улардан узоқлашишда эканини билган бўлардинг.

Лочин Хўрознинг гапи тўғри эканини англади ва уни маломат қилишдан тўхтади.